

ЕТНОКУЛЬТУРНА ПРОБЛЕМАТИКА ІСТОРІЇ РУСИ-УКРАЇНИ У СУЧАСНОМУ ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Маргарита ШОСТАК

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

Анотація. У статті проаналізовані основні напрямки етнокультурної проблематики історії Руси-України у вітчизняній історіографії кінця ХХ – початку ХХІ ст. З'ясовано, що дослідження етнокультурної проблематики ІХ – ХІІ ст. є одним із найбільш дискусійних і перспективних напрямків сучасної української історичної думки.

Ключові слова: Україна, Київська Русь, етнокультурні процеси, історіографічний дискурс.

ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ ПРОБЛЕМАТИКА ИСТОРИИ РУСИ-УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННОМ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Маргарита ШОСТАК

кандидат исторических наук,

старший научный сотрудник отдела украинской этнологии НИИУ

Аннотация. В статье проанализированы основные направления этнокультурной проблематики истории Руси-Украины в отечественной историографии конца ХХ – начала ХХІ в. Выяснено, что исследование этнокультурной проблематики ІХ – ХІІ вв. является одним из наиболее дискуссионных и перспективных направлений современной украинской исторической мысли.

Ключевые слова: Украина, Киевская Русь, этнокультурные процессы, историографический дискурс.

ETHNOCULTURAL ISSUES OF HISTORY OF RUS-UKRAINE IN MODERN HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE

Marharyta SHOSTAK

Candidate of Historical Sciences,

senior research fellow of the Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Annotation. The article analyzes basic directions of ethnocultural issues of History of Rus-Ukraine in the national historiography of the late 20th – early 21st century. It is shown that the study of ethnocultural issues of the 9th–12th centuries is one of the most controversial and promising areas of modern historical thought.

Key words: Ukraine, Kievan Rus, ethnocultural processes, historiographical discourse.

Київська Русь – могутня ранньосередньовічна поліетнічна імперія. Але вже понад кілька століть точаться запеклі дискусії щодо питання, за яких умов і ким було створене це східнослов'янське державне утворення. У зв'язку з цим виникає закономірне питання: що це була за держава і який народ має підстави називати її своєю?

Внаслідок тривалих етнокультурних та державотворчих процесів на рубежі IX – X ст. виникла могутня держава Русь (Руська земля), яка в історіографії XIX ст. отримала назву *Київська Русь* (а в XX ст. – *Давня Русь*). Питання етнічної належності Київської Русі давно викликає запеклі суперечки й, із зрозумілих причин, набуло форми не наукової, а політичної проблематики. Історики царської Росії твердили, що державу Русь заснували росіяни. Вони нібито були найдавнішим слов'янським етносом, а українці й білоруси, за цією логікою, відокремилися від росіян пізніше.

Офіційна радянська історіографія, продовжуючи традиції російської імперської історичної науки, вперто заперечувала право українців розглядати Київську Русь як перший етап державного буття українського народу. І зрозуміло чому. Адже імперські вчені давно вже проголосили Київську Русь найдавнішою стадією розвитку російської державності. Саме це було головним ідеологічним виправданням експансії Московської імперії на терени України, Білорусі, Східної Балтії. Протягом майже 500 років московські правителі заявляли свої династичні права на землі нібито найдавнішої російської держави Київська Русь і наполегливо добивалися здійснення цього права шляхом агресії на землі західних сусідів.

Згідно з твердженням радянських істориків, яке ще недавно було непопушною аксіомою, за доби Київської Русі, а саме протягом IX–X ст., унаслідок зближення і злиття багатьох східнослов'янських племен сформувалася етнічна і мовна єдність – давньоруська народність. Вона, як і будь-яка народність, за відомим сталінським визначенням, нібито мала спільну територію, мову, спільне економічне життя і спільний психологічний склад, що виявляється у спільності культури. Ця давньоруська народність нібито існувала деякий час і після розпаду Київської Русі – у період феодальної роздрібності, і лише згодом, після монголо-татарської навали, коли окремі частини Київської Русі опинилися в різних державних утвореннях, почався розпад давньоруської народності на три частини, які в XIV–XV ст. перетворилися на три східнослов'янські народності: російську, українську та білоруську. Відповідно до цього і єдина давньоруська мова розпалася на три східнослов'янські мови. Отже, згідно з офіційною доктриною, історія українців і їхньої мови почалася не раніше XIV–XV ст. Будь-які спроби шукати наші корені глибше вважалися підступами «українських буржуазних націоналістів» і жорстоко переслідувалися.

Але, як зазначає директор Інституту археології, академік НАН України П. Толочко, усе це в минулому. «Тепер маятник гойднувся в інший бік. І сьогодні теза про спільні історичні корені українського і російського народів піддається сумнівам з українського боку. Всупереч історичній дійсності, деякі українські автори обстоюють виняткове право українців на киеворуську спадщину. При цьому чомусь не беруть до уваги

того, що й білоруси безпосередньо причетні до цієї спадщини» [18, с. 342].

Його книга «Київська Русь» (1996 р.) [18] є своєрідним підсумком багаторічної праці і, безумовно, має своїх прихильників і опонентів. Проблемі етнічного розвитку Русі науковець присвятив окремих розділ, у якому викладає власну теорію етногенезу східних слов'ян, що об'єдналися протягом століть в етнокультурну спільноту, яку він називає «давньоруською народністю». Вчений наголошує на необхідності врахування міграційних, інфільтраційних й асиміляційних процесів, що впливали на етногенез.

У книзі визначено основні елементи давньоруської народності і доводиться, що вона була відносно стійкою етнокультурною спільністю, причому, пояснює автор, всі явища і процеси середньовічного буття були нестійкими.

П. Толочко впевнений, що після розпаду Київської Русі ні Галич, ні Володимир-Волинський не зуміли продовжити давньоруську традицію і були неспроможні очолити процеси політичної консолідації Південної Русі. «Колись єдиний державотворчий потік, що виходив із Києва, розділився на кілька окремих річищ, насильно консервованих завоюваннями; спершу монголо-татарами, згодом – Литвою і Польщею» [18, с. 342]. Дослідник вважає, що давні міжкнязівські суперечності володіти Києвом відродились у формі питання про право на киеворуську спадщину. Він наголошує, що в реальному житті проблеми спадщини не існує. Її давно і успішно вирішили самі народи – український, російський і білоруський, розвиток яких у по монгольський період рівною мірою ґрунтувався на високих досягненнях епохи Київської Русі [18, с. 343].

Отже, дослідник робить висновок, що давньоруська спадщина рівною мірою належить і українцям, і росіянам, і білорусам.

У своїй останній книзі «Откуда пошла Русская земля», яка побачила світ у 2016 р., П. Толочко намагається вкотре відповісти на сакраментальне питання: звідки пішла Руська земля? На його думку, ця важлива і вкрай важка проблема походження Русі полягає у знаходженні відповіді на два головних питання: звідки східні слов'яни отримали свою нову назву «Русь» і кому вони насамперед зобов'язані своєю державністю [19, с. 4–9].

Проаналізувавши проблему т.зв. «Руського каганату» [19, с. 38–69]; взаємозв'язок Русі з варягами [19, с. 70 – 100]; Хазарією [19, с. 101 – 125]; Візантією [19, с. 126 – 154]; становлення східнослов'янських державних утворень другої половини I тис. н. е. [19, с. 155 – 212] та утворення Руської держави [19, с. 212 – 272], автор прийшов до висновків, що, незважаючи на потужний вплив на Русь з боку сусідів, як варягів (більшою мірою), так і хазарів (меншою), витоки східнослов'янської державності обумовлені насамперед їх внутрішнім суспільним і соціально-економічним розвитком [19, с. 273 – 278].

Щодо етнокультурної проблематики Русі (походження і становлення українців, білорусів і росіян та проблеми так званої «давньоруської народності»), то вона, на превеликий жаль, залишилася поза увагою П. Толочка. Отже, ми можемо вважати, що динаміка змін поглядів вченого на цю проблему залишилася без суттєвих зрушень.

Таким чином, П. Толочко продовжує вважати Київську Русь колискою трьох

братніх народів, а давньоруську народність відносно стійкою етнокультурною спільнотою, яка згодом стала підґрунтям для розвитку і становлення російського, білоруського й українського народів.

На противагу цьому, ще з кінця XVIII ст., починаючи від невідомого автора «Історії русів», українські вчені вважали і вважають, що державу Русь утворили українці, а Київ споконвічно був українським містом. Хто ж має рацію? Щоб знайти правильну відповідь на це запитання, слід відмовитися від емоцій, конструювання заполітизованих ідеологічних схем і спиратися виключно на історичні факти.

Л. Залізняк у своїх багатьох працях зробив спробу додатково підсилити аргументацію поглядів М. Грушевського щодо етногенезу українців археологічними й етнологічними фактами та досліджував етнічну належність Київської Русі й тогочасні етнокультурні процеси [1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11]. При цьому він зупинився на вузлових моментах проблеми походження українського народу, зробивши висновок, що формування українського етносу відбулося у тих же хронологічних межах, що і генеза інших великих етносів помірної зони Європи, землі яких належали до зони впливу греко-римської цивілізації [11, с. 397–401].

На думку дослідника, для встановлення часу народження українського народу слід визначити його найсуттєвіші ознаки і за допомогою методів різних наук прослідкувати, як глибоко в минуле сягають корені своєрідного національного комплексу української культури, мови, темпераменту, характеру, антропологічного типу, самосвідомості, специфічних форм господарювання

тощо – всього того, що називається безперервністю або тяглістю етнокультурного розвитку [11, с. 391].

Наголошуючи на тому, що визначення етнічної належності Київської Русі є однією з найважливіших проблем в історії України, Л. Залізняк вважає, що це питання має не тільки суто наукове, а й велике політичне значення. Вважаючи Київську Русь багатоетнічною державою імперського типу, дослідник стверджує, що в ній проходили консолідаційні процеси (в тому числі етнічні) навколо пануючого етносу, що був у політичному, економічному, культурному, духовному центрі держави. На його думку, це русини-українці на середньовічному етапі розвитку [6, с. 126].

Окрім проукраїнської етнічної компоненти в етнокультурних процесах доби Київської Русі, був активно задіяний і варязький (норманський) чинник. Зокрема, Л. Залізняк у монографії «Від склавинів до української нації» [6] наголосив на тому, що не підлягає сумніву важлива роль скандинавського військово-аристократичного та торгового елементу в кристалізації держави Русь у IX–X ст. Про це переконливо свідчать як середньовічні письмові джерела, так і археологічні знахідки у Подніпров'ї – типові прикраси вікінгів, характерний поховальний обряд, рунічні написи тощо [6, с. 139].

Науковець звертає увагу на те, що скандинавські імена перших руських князів та їх дружинників – Аскольд, Олаф (Олег), Ингвар (Ігор), Хельга (Ольга) – з утвердженням Руської держави у другій половині X ст. замінюються слов'янськими – Святослав, Володимир, Ярополк тощо. Цей нібито формальний показник відображає глибинний процес

слов'янізації русичами прийшлої іноземної знаті. Він був типовим явищем для ранньосередньовічних держав Європи. Більшість європейських середньовічних етносів VIII–X ст., дозрівши до творення власних держав, консолідувалася саме навколо іноземної знаті [6, с. 141].

Так, державотворчою елітою Франції за часів Карла Великого стала військова аристократія германського племені франків. І в Британії першими англійськими королями та аристократами X–XI ст. були вікінги Данії та Норвегії. Разом з тим Англійське королівство цього часу вважається першою державою англосаксів, тобто англійців, на ранньосередньовічному етапі етноісторичного розвитку. Виходячи з цих міркувань, за аналогією Л. Залізняка стверджує, що Київська Русь виникла як держава південних русичів-праукраїнців [11, с. 402–419].

Вчений вважає, що безперервний етнокультурний розвиток на українських етнічних землях простежується з кінця V ст. н.е. – від склавінів та антів, через Лука-Райковецьку культуру, до Київської Русі і козацької України. Дослідник впевнений, що формування українського етносу розпочалося в середині I тис. н.е. [6, с. 127].

Однак інтенсивність цих процесів пропорційна силі впливу центру на периферію, який не міг бути потужним через нерозвиненість комунікацій, величезні простори імперії та досить короткий час її існування, – стверджує вчений. Він повністю згоден із тими істориками, які заперечують існування монолітної давньоруської народності і наголошують на багатоетнічності та федеративності Русі. На археологічних та етнографічних матеріалах Л.Залізняка вибудовує тезу, що матеріальна культура козацької

України безпосередньо виростає з культури Південної Русі. Козацтво ж, один із найсуттєвіших чинників формування українського народу, по суті, є продовженням традиції дружин київських князів X–XIII ст. [6, с. 128].

Отже, вважає дослідник, за даними історії, археології, етнографії, мовознавства, антропології українці XVI–XVIII ст. були безпосередніми генетичними нащадками людності Південної Русі X–XIV ст. А русичі Середнього Подніпров'я, Волині, Галичини, Поділля за етнічними ознаками були праукраїнцями, які створили державу Русь зі столицею в Києві [6, с. 141].

Після падіння Київської держави під ударами татар український етнос продовжував розвиток на своїх споконвічних землях за несприятливих політичних умов. Незважаючи на поневолення сусідами, останні сім століть дослідник називає безперервною боротьбою за національне визволення і незалежну державу. Л. Залізняка переконаний, що культурні традиції Південної, Київської Русі були важливою складовою підґрунтя білоруського та російського народів. Однак, на відміну від українців, які є прямими етнічними нащадками людності княжого Києва, Галича, Чернігова, російська та білоруська етнічна специфіка є прямим продуктом їхнього саморозвитку в умовах власних етнічних територій. Науковець стверджує, якщо росіяни розбудували Російську імперію, так праукраїнці були творцями і будівничими Київської Русі. Остання була ранньосередньовічною імперією, державотворчим етносом якої стали південні русичі, або праукраїнці. Київська Русь – перша українська держава, підвалина державної історії України [6, с. 143].

Прибічники пізнього часу народження українців нерідко аргументують свою позицію тим, що сам етнонім «українці» поширився лише у пізньому середньовіччі. Однак зміна народом свого імені не є чимось екстраординарним у європейській історії. Так, середньовічні поляки звалися ляхами, румуни – волохами. Росіяни остаточно відмовилися від етноніма «московіти» лише за Петра I, тобто на початку XVIII ст., і сталося це значною мірою з політичних міркувань. Тобто те, що людність Південної Русі X–XIII ст. звалася не українцями, а русами, не заперечує факту, що останні в етнічному розумінні були українцями на княжому етапі історичного розвитку цього етносу [6, с. 145].

Отже, Л.Залізник, заручившись вітчизняними та іноземними джерелами, даними археології, мовознавства, етнології, етнографії, антропології та інших наук, має підстави вважати, що Київську Русь як державу консолідував не міфічний давньоруський етнос, а праукраїнці на давньоруському етапі свого розвитку.

Р. Іванченко у своєму дослідженні «Київська Русь: початки української держави» (1995) аналізує норманську теорію походження Київської Русі, вважаючи виникнення Київської держави як цілком самобутнього державного утворення південно-східних слов'ян Подніпров'я, що цілком самостійно витворила свої власні форми існування на засадах праслов'янських родових звичаїв, а також увібрала в себе звичаї і традиції сусідів, з якими вона спілкувалась мирно чи войовничо [12, с. 8]. В цій державі зберігалась розмаїтість племен і народів, які утверджувались під владою спільних правителів, але зуміли зберегти свою етнічну відмінність, що позначилось на

формуванні сталої національної самобутності східнослов'янських народів. Р. Іванченко переконана, що основою творення Київської держави стало населення подніпровських полян. А ці поляни, перейнявши на себе ще одну назву – руси, були давніми пращурами українського народу [12, с. 9].

Ставлячи під сумнів, що варяги, які прийшли до словенів та їхніх сусідів з Балтійського моря, неодмінно мали бути шведи або дани, або нормани, Р. Іванченко припускає, що ті ж варяги-руси могли прийти й із-за іншого моря, якщо зважити на те, що морем у давнину часто називали і великі озера – такі як озеро Ільмень на півдні від ільменських поселень словенів чи озеро Чудське на захід від них. А якщо зважити, що словени ільменські прийшли туди від південніших розселень слов'янських племен, що вони, безумовно, підтримували стосунки зі своїми співплемінниками (а навіть, якщо словени ті були за походженням із слов'ян балтійських). Виходячи з цього, дослідниця вважає, що ільменські словени могли запросити варягів від південних сусідів своїх – полян і русів – й таким чином і могли з'явитися на Волхові руси-варяги [12, с. 13].

Р. Іванченко робить висновок, що Київська Русь створена автохтонним населенням Подніпров'я, в якому провідна роль належала слов'янам-полянам, що жили в тісному контакті з численними неслов'янськими племенами. Ця держава створена задовго до появи будь-яких інших племен з півночі і була цілком самобутньою в своєму існуванні, зі своїми законами, традиціями і навіть своєю назвою [12, с. 20].

Посилаючись на літописи, зокрема на «Повість минулих літ», Р. Іванченко

стверджує, що основою творення Київської держави стало населення подніпровських полян. І саме ці поляни, перейнявши на себе ще одну назву – руси, були давніми пращурами народу, який споконвіку жив на цій же території, нікуди не зникав і нізвідки не приходив упродовж усієї відомої історії східноєвропейського регіону. Саме цей народ уже в XI–XII ст. став називатись українським (через те прямий генетичний зв'язок з першим державним утворенням на Подніпров'ї має саме український народ). Історик повністю підтримує М. Грушевського, який наголошував на прямому генетичному зв'язку спадщини Київської Русі і українського народу [12, с. 9].

Р. Іванченко пише, що назва «Руська земля» виникла як назва територіального ядра київсько-полянської держави і вперто утримувалась протягом X–XII ст. в основному за регіоном Київського, Переяславського, Чернігівського князівств. До меж Київської Русі, за літописними джерелами, не входив регіон північно-східних, північних і північно-західних земель, які жили своїм особливим життям, проте в певні часи тісно контактували з Київською державою, то визнаючи залежність від неї, то воюючи з нею. Лише в деяких літописах пізнішого часу на певні частини державних київських окраїн поширилась назва «Руська земля». Виходячи з цього, дослідниця відкидає твердження російських та деяких українських істориків про те, що Давньоруська держава виникла внаслідок об'єднання Новгородської Русі з Київською Руссю і вже в IX–X ст. сформувалась етнічна єдність – давньоруська народність [12, с. 21].

Проте Р. Іванченко зазначає, що саме в цей же період існували у складі

Київської держави й інші досить цілісні державні утворення, що підпорядковувались Києву. У них – своя самобутня політична традиція, спільність матеріальної культури, духовна спільність. Передусім важливе місце посідає в Київській державі Новгородська земля, літописна Славія, середньовічна парламентська республіка. Підводячи підсумки у своєму дослідженні, Р. Іванченко зазначила, що Київська Русь як стабільне політичне утворення починає своє історичне буття, коли встановлюється перша правляча династія Києвичів. Це свідчило, що в східнослов'янському суспільстві уже міцно встановилися ті суспільні процеси, які формували феодальну державу з усіма притаманними їй особливостями. Вихід на міжнародну арену у зв'язку з договорами з Візантією, прийняття християнства Аскольдом – період найвищого піднесення Київської держави за Києвичів [12, с. 80–90].

Київська Русь залишила блискучу спадщину на терені Східної Європи, її величезна політична і культурно-духовна традиція визначила на багато століть напрямок історичного розвитку кількох держав східноєвропейських народів. Київська Русь являла собою відносно цілісну політично-федеральну єдність недовго. Створивши сприятливі умови для зростання соціально-економічних та етнокультурних регіонів, вона розпалась на окремі князівства-держави, – такий висновок робить Р. Іванченко [12, с. 90].

Я. Ісаєвич у своїй книзі «Україна давня і нова: народ, релігія, культура» (1996) подає загальну схему формування українців, яку починає з другої пол. III – поч. II тис. до н. е., коли на теренах Східної і Центральної Європи були поширені племена шнурової кераміки.

Вчений зазначає, що хоч далі в процесі етногенезу протоукраїнських племен істотно роль відіграв синтез слов'янських елементів з іранськими і тюркськими, проте не слід переоцінювати ці етнічні домішки [13].

Далі, за його схемою, в VI–VII ст. утворюються низки східнослов'янських спілок племен, які переросли у племенні князівства – своєрідні зародкові держави. Ці утворення автор вважає не тільки політичними, а й етнічними [13, с. 98].

У VII–VIII ст. у Середній Наддніпрянщині сформувалося протодержавне утворення з назвою «Русь». Врешті, в IX–XII ст. практично всі східнослов'янські протодержави (племенні князівства, «племена») увійшли до складу держави, яку пізніше почали називати Київською Руссю. Оскільки політичним ядром Київської Русі була Середня Наддніпрянщина, назва «Руська земля» поступово поширилася на всі терени, підпорядковані Києву. Зміцнення адміністративного апарату, повсюдне поширення церковнослов'янської мови, як літургійної, так і писемної, поява ідеології, спрямованої на захист єдності володінь династії, – все це, на думку Я. Ісаєвича, вело до певної етнічної консолідації населення, насамперед його верхівки, у межах усїєї держави. Поряд з цим, вважає дослідник, відбувалася і регіональна консолідація споріднених груп племен, зумовлена, у числі інших факторів, природними, економічними, політичними і культурними зв'язками. Тому не можна говорити про завершення формування, а тим більше про монолітність давньоруської народності [13, с. 102].

Я. Ісаєвич солідаризується з тими іноземними авторами, які вважають виявом незавершеності загальнодержавної

консолідації і той факт, що назви «Русь» і «Руська земля» залишилися багатозначними, причому ширше значення частіше мало політичний зміст, а вужче – етнічний. Вчений прийшов до висновку, що український етнос формувався всупереч політичній роз'єднаності («феодальній роздробленості» XII ст.), а не завдяки їй. Це стало продовженням консолідаційних процесів, які були досить інтенсивними протягом попереднього періоду. Я. Ісаєвич вважає, що у складі українського етносу консолідувалися такі племенні групи, як поляни, древляни, значна частина сіверян, уличі, тиверці, ймовірно, також прикарпатські («східні») хорвати [13].

М. Попович у праці «Нарис історії культури України» (1999) наголошує, що концепція існування єдиної давньоруської народності в межах Київської Русі не витримує критики. Водночас із певним внутрішнім опором ним сприймається беззастережне проголошення Київської Русі давньою Україною. Не кажучи, що сам термін «Україна» якщо і вживався в давньоруські часи, то лише в розумінні лісостепової «окраїни» держави. Сумнівним залишається той факт відокремлення русинів Київського часу – предків українців – в окрему етнічну категорію у їх власній самосвідомості. Насправді терміни *Русь*, *русин* (зрідка *русич*), *руський* вживаються або в надто широкому значенні, що охоплює всю державу від Новгородської півночі до Приазовської Тмутаракані, або ж у надто вузькому значенні, що стосується лише полянських земель (Київщина та Чернігівщина). Щодо терміна «Русь» автор не сумнівається щодо його іноземного походження, але запитує: якщо у міфологію скандинавів аси потрапили

з осетинсько-аланського світу, – чому б не могли так само потрапити і роси-
русь? Поряд з цим наголошує, що у
будь-якому разі літописці сприймають
слово як чуже і ледве-ледве засвоєне в
слов'янському світі [17, с. 65].

М. Попович взяв до уваги теорію ди-
глосії і двомовності, висунуту Ч. Фергу-
соном, і відзначив, що в культурній си-
туації Київської Русі мовою літератури,
культури, права слугувала спеціальна
«висока», книжна мова, сформована на
тій слов'янській основі, яка була зна-
йома великим просвітителем Кирилу і
Мефодію, а в побуті розмовляли «пле-
мінними», етнічними діалектами. Але
сама ідея нормованості мови ніколи
не пов'язувалась з етнічним діалектом.
Нормована, культурна мова – це тільки
мова книжна і сакральна. Розмовляти в
побуті книжною мовою, перекладати з
книжної на побутову тощо не можна – ці
два типи мов живуть у різних площин-
ах [17, с. 66].

З розвитком міст, особливо з поши-
ренням християнства східного обряду
на всій величезній і різноманітній з ет-
нокультурного погляду території, що
визнавала політичну зверхність Києва,
панувала однотипна міська, в тому чис-
лі книжна, культура, діяли приблизно
однакові юридичні норми, в ролі засо-
бу високого культурного спілкування
вживалася одна літературна мова. Це
дає підстави говорити, що слов'янство
Східної Європи жило в єдиному куль-
турному просторі. Можливий найпро-
стіший, здавалося б, вихід: проголо-
сити східну Слов'янщину монолітною
давньоруською зоною, «колискою трьох
братніх народів і трьох братніх культур».
Справді, культура Київської Русі стала
культурою трьох культур – української,

російської, білоруської. Але це стосу-
ється тільки книжної культури. Більше
того, книжна східнохристиянська куль-
тура церковнослов'янською мовою була
спільна також для болгар, східних ро-
манців, сербів. Таким чином, М. Попо-
вич приходять до висновку, що за умов
диглосії «етнічна самосвідомість» не-
можлива. Вона належить до побутової,
неокультуреної поведінкової стихії. В
той час як самосвідомість взагалі є куль-
турне явище, вона належить не до побу-
тового, а до «високого» рівня порядку і
культури. «... Кожен знав, що він древ-
лянин чи полянин і, що він слов'янин
взагалі, але як людина культури, як
людина із самосвідомістю, він ототож-
нював себе з Руссю як державою, або з
християнством як культурою». Звідси
М. Попович робить висновок, що етно-
культурна спільнота, яка була базою для
майбутньої української нації, в часи Ки-
ївської Русі існувала [17, с. 66].

Г. Півторак повністю заперечує те-
орію «спільної коліски» та існування
давньоруської народності, називаючи
це вчення фальшивим та неспромож-
ним. Поряд з цим ставить питання про
те, який же народ старший: український,
російський чи білоруський, дослідивши
та проаналізувавши особливості їх фор-
мування. У своїх працях вчений нама-
гається дати відповідь на питання: дав-
ньоруська народність є чи історичною
реальністю, чи ідеологічною вигадкою?
Він зазначає, що виникнення окремих
східнослов'янських народностей, зо-
крема й української, відбувалося не вна-
слідок поділу так званої давньоруської
народності на три частини, а шляхом
консолідації кількох суміжних і близь-
коспоріднених груп східнослов'янських
територіально-племенних об'єднань у

компактні культурно-етнографічні масиви. У ході дальшої консолідації вони поступово переросли в українську, російську та білоруську народності. Однак консолідація східнослов'янських територіально-племінних об'єднань відбувалася не синхронно. Як свідчать археологічні джерела, різниця в матеріальній і духовній культурах між окремими праукраїнськими племінними союзами Півдня почала зникати ще в переддержавний період у VIII–IX ст. і в XI–XII ст. Культура цих племен уже становила відносно монолітну цілісність. На відміну від неї літописні племена лісової Півночі Східної Європи зберігали свою етнокультурну своєрідність аж до розпаду Київської Русі у XII ст. [14, с. 87].

Вчений наголошує, що характерною особливістю процесу формування російської народності було те, що в неї влився великий струмінь фінно-угорської і частково балтійської крові. Історичну роль фінно-угорського субстрату у формуванні антропологічного типу російського народу та деяких особливостей його мови й етнографічних рис визнають і самі російські дослідники (М. Покровський, В. Алексеев, Т. Алексеева, Є. Горюнова, Г. Дебець, М. Левін, Т. Трофимова та ін.). На підставі своїх досліджень Г. Півторак робить висновок, що становлення російського етносу відбувалося далеко від Києва й усієї первісної Русі – Середньої Наддніпрянщини – і не має до неї жодного стосунку [14, с. 60–90].

На застарілість доктрини про давньоруську народність вчений, виходячи з досі існуючого визначення народності й нації, намагається з'ясувати, чи справді були властиві так званій давньоруській народності всі необхідні для

неї чотири ознаки: спільність території, мови, економічного життя та культури. Щодо спільності території на перший погляд сумнівів нібито немає: давньоруська держава Київська Русь справді займала компактну територію. Але ж це була спільна територія держави, а не народності. З етнічного погляду ця держава становила конгломерат різних племен і народів – не лише слов'янських, але й балтських, тюркських, фінно-угорських. Давньоруська територія була заселена нерівномірно, окремі її частини розділялися дуже широкими і майже непрохідними лісами та болотами. Чи могли східні слов'яни за таких умов відчувати спільність своєї території від Карпат і Надросся до Пскова й Ростова? Можливо, це відчували хіба що порівняно нечисленні урядовці, що були пов'язані з князівською адміністрацією та іншими державними структурами й час від часу подорожували по всій державі, збираючи раз на рік податки і виконуючи інші державні функції. Але основна маса населення, яка фактично й становить саму народність, хіба могла усвідомлювати якусь єдність території при наявності тодішніх примітивних транспортних засобів і шляхів сполучення, величезних природних перешкод, що фактично були своєрідною «залізною завісою»? Звичайно, ні! У кожному регіоні люди мали «свою» територію. Наприклад, Середня Наддніпрянщина була споконвічною для полян; тут вони мали глибоке історичне коріння, своїх предків і нащадків, тут відбувалася зміна поколінь, формувалися їхні звичаї, матеріальна і духовна культура, і не переймалися вони клопотами новгородців або псковичів, та й навряд чи знали про їхнє існування взагалі. Так само слов'яни

Новгородщини, Муромщини чи Ростовської землі не мали жодного стосунку до Наддніпрянщини, і навряд чи спадало їм на думку вважати ті далекі землі своїми [15, с. 147].

Отож єдність давньоруської території усвідомлювалася лише на рівні державних структур, та й то в умовах напівконфедерації, коли Новгород постійно протистояв Києву, йому ж не хотів коритися Полоцьк, коли київським князям весь час доводилося втихомирювати непокірних периферійних князів. Ця єдність території мала досить своєрідний і відносний характер, і її роль була явно не тією, що пізніше – в епоху окремих східнослов'янських народностей і націй. Загальноруську свідомість могла мати лише правляча верхівка та найвище духовенство, – підсумовує Г. Півторак [15, с. 72].

Існування народності неможливе й без спільної для всіх її регіонів мови. Чи була така мова в Київській Русі? Цілком зрозуміло, що претендувати на роль мови так званої давньоруської народності має підстави не давньокиївська писемно-літературна і не церковнослов'янська (мова православної церкви), а жива народнорозмовна мова. Проте, як показує поглиблений аналіз, традиційні аргументи на користь існування єдиної давньоруської народнорозмовної мови хисткі й непереконливі. У цьому випадку наявність спільних східнослов'янських мовних рис нічого не доводить. «По-перше, зважаючи на особливості розселення й наявність широких і непрохідних незаселених просторів, важко припустити, що всі спільні східнослов'янські мовні особливості виникли синхронно на всій східнослов'янській території. Вірогіднішою видається поява окремих діалектних рис спочатку на обмежених територіях з

пізнішим поширенням на інші діалектні ареали. По-друге, спільні риси будь-якої групи споріднених мов не обов'язково мусять бути спадщиною єдиної прамови. Наприклад, загальновідомо, що сучасні західнослов'янські мови відзначаються низкою спільних фонетичних, граматичних і лексичних особливостей, хоч якоїсь західнослов'янської прамови ніколи не було» [15, с. 147–148].

Узагальнюючи дослідження Г. Півторака, можна зробити висновок, що народне мовлення в епоху Київської Русі являло собою сукупність багатьох близькоспоріднених, але виразно відмінних між собою діалектів, які не становили єдиної східнослов'янської мови. Твердження про давньоруську народнорозмовну мову як мову давньоруської народності, за даними мовознавців, не мають під собою реального наукового і фактичного ґрунту. Про спільність економічного життя давньоруського суспільства як нібито необхідну ознаку так званої давньоруської народності сказати нічого, бо спільний ринок формується не в межах етносу чи народності, а в межах держави, незалежно від того, скільки в ній етносів [15, с. 146–148].

Нарешті, про єдність давньоруської культури, на яку так часто посилаються, щоб довести існування давньоруської народності. Справді, можна знайти чимало аргументів на користь цього положення (наприклад, спільна християнська православна віра, існування спільних рис в архітектурі, малярстві, книжковому мистецтві). Однак поза увагою дослідників чомусь залишається той загальновідомий і незаперечний факт, що в Київській Русі було фактично дві культури. Одна з них – офіційна, наднаціональна, створювана державними

структурами і спрямована церковною (християнською) ідеологією. Ця Кирило-Мефодіївська християнська культура, хоч і з деякими місцевими особливостями, була спільною не тільки для Русі, але й для християнської Болгарії, Моравії, Румунії, Словаччини та Візантії. Цілком ясно, що така культура не могла привести до формування єдиного етносу і стати культурою саме давньоруської народності. Крім того, слід узяти до уваги й той незаперечний факт, що давньоруська християнська культура була не результатом спільних зусиль усіх східнослов'янських племен від Карпат до Волги і від Білого моря до Тмутаракані, а творилася переважно в Києві та інших містах Південної Русі і з київської метрополії поширювалася на північ та північний схід разом із переселенцями-колоністами. Ранньоукраїнська київська культура в готовому вигляді прищеплювалася на значно відсталіших у культурно-економічному розвитку північних територіях, а деякі її елементи ставали зразком для творення оригінальної культури місцевих племен. Про загальнодавньоруську спільність християнської культури говорити не доводиться ще й тому, що росіяни з'явилися на історичній арені лише в другій половині XII ст., коли ця культура вже існувала, отже, безпосередньої участі в її творенні вони не брали й не могли брати [15, с. 148].

Друга культура Київської Русі – це культура простих людей, що виявлялася в народних звичаях, обрядах, побуті, фольклорі. Це була зовсім інша культура, яка різко відрізнялася від офіційної, бо вона й далі базувалася на язичницьких традиціях, а не на християнстві. Отже, це була справді народна культура, яка могла б стати ознакою так званої давньоруської

народності, якби була спільною для всіх земель Київської Русі. Але ж у кожному регіоні люди мали свої культурні традиції, віковічні звичаї та обряди своїх предків, свій фольклор і цілий духовний світ. Об'єднувальним чинником не стало навіть християнство: воно утвердилось як панівна релігія лише в містах, а села з переважаючою кількістю населення почали масово християнізуватися лише після монголо-татарської навали. У самій Київській Русі доцентрові ідеї виникали в столиці й постійно пропагувалися всіма тодішніми засобами, проте повного розуміння вони не знаходили, а деякі регіони були настроєні проти цих ідей неприховано вороже. Та єдність Русі, яку нібито усвідомлювали й найширші народні маси і про яку ми знаємо з давньоруської літератури, – це радше явище, поширене в державному житті багатоетнічних і багатонаціональних політичних утворень, коли правлячі кола прагнуть злити це людське розмаїття в одну безлику сіру масу за принципом «в одній державі – один народ», це робиться тоді, коли офіційні ідеологи видають бажане за дійсне [15, с. 150].

Отже, Г. Півторак, вважає, що наявний у розпорядженні вчених фактичний матеріал доводить, що «російський брат» за віком зовсім не «старший», а наймолодший. Та й у спільній колісці він ніколи не був, бо поки народився, «коліска» вже розвалилася. До Київської Русі росіяни мають ту дотичність, що їхні землі деякий час напівформально входили до складу цієї держави, і майбутні росіяни засвоїли християнську культуру Київської Русі з багатьма українськими впливами, оскільки творцем Київської держави був український етнос, а також перейняли етнічну назву – Русь [14, с. 35].

У працях, присвячених процесам слов'яногенезу, походження українського народу та питанням утворення Київської Русі, «Давні слов'яни» [2], «Походження українського народу» (2002) (у співавторстві з Я. Бараном), «Історичні витоки українського народу» (2005) (у співавторстві з Я. Бараном), «Етногенез українського народу (короткий нарис)» (2007), «Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу» (2007), «Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі» (2008), «У пошуках джерел українського народу» (2011), «Слов'яни у первісності і ранньому середньовіччі» (2012) В. Баран спробував висвітлити дану проблему об'єктивно, без політичних чи яких-небудь інших упереджень.

На основі системного вивчення археологічних, лінгвістичних, історичних джерел та власних польових розкопок вчений у своїх дослідженнях викладає найновіші досягнення археологічної, етнологічної та історичної науки з питань етнокультурного та суспільного розвитку слов'ян. Науковець розкриває механізми формування слов'янських народів, зокрема українського, й намагається дати обґрунтовані відповіді на низку питань про утворення Києво-Руської держави та етнонаціональні процеси.

В. Баран у своїх працях робить спробу розкрити етнокультурні процеси в період Києво-Руської держави. Розробляючи теорію етногенезу, він доводить, що зародження слов'янських народів відбулося в часі та просторі за схемою, яка зводиться до декількох послідовних ієрархічно-історичних етапів – індоєвропейці чи староевропейці, германобалто-слов'яни, праслов'яни, слов'янські народи. Кожна з цих етноісторичних

категорій мала пройти довгий історичний шлях від зародження до утворення нових етносоціальних спільнот, які б усвідомили свою етнокультурну відокремленість. Це відбувалося протягом століть і тисячоліть. Тому слов'янські народи, в тому числі український, не могли утворитися раніше, ніж їхні предки не пройшли визначені історичні стадії розвитку. Вчений розкриває процеси зародження та історичного розвитку слов'ян на території України та Східної Європи і доводить, що так званої «давньоруської народності» ніколи не існувало [2, с. 3].

Науковцем обстоюється концепція, що на утворення Київської держави діяли два фактори: внутрішній – сам народ, його племінна еліта, що досягла розуміння необхідності державної організації, і зовнішній – варязькі князі з військовими дружинами, які поступово, підпорядковуючи північно-східні приволзькі, а потім південні дніпро-дністрянські племінні об'єднання слов'ян, підняли державотворчий процес на той вищий надплемінний рівень, який забезпечував діяльність державних інститутів [2, с. 134].

Отже, В. Баран переконаний, що в період Київської держави не існувало давньоруської народності. Він вважає, що такого слов'янського племені, як руси, які поглинули усі інші східнослов'янські племена, не існувало. І всі доцентрові об'єднувальні сили, які діяли в Києво-Руській державі менше сотні років, не могли забезпечити утворення єдиної давньоруської народності [2, с. 132]. Дослідник робить висновок, що кожний із східнослов'янських народів має свої глибокі додержавні витоки і право лише на частину східнослов'янських земель, корінних або освоєних у процесі розселення, де жили його безпосередні предки [2, с. 132].

С. Плохій у монографії «Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі» (2015) досліджував питання про історичні корені сучасних українців, білорусів та росіян. Використавши широку джерельну базу та зосередивши свою увагу передусім на колізіях змагань за «руську спадщину» й аналізі домодерних групових ідентичностей східних слов'ян, спільного і відмінного в їх культурах, історичних міфах, візіях себе та інших нюансах, запропонував переосмислити усталену традицію розглядати східнослов'янські народи як наперед визначені «предковичні» утворення, перенесені у давнину етноцентричні нації Нового часу. На його думку, ідентичність не є сталою константою, а завжди перебуває у русі [16, с. 389–396].

Щодо сучасних дискусій про етнонаціональний характер Київської Русі; про її етнокультурний спадок; чи були слухними думки М. Грушевського з послідовниками, що Київській Русі був властивий протоукраїнський характер, а справжнім спадкоємцем Києва стала Галицько-Волинська Русь, а не проторосійське Суздальське князівство; чи мали рацію М. Погодін та інші російські історики і мовознавці, які вважали що населення з ядра Київської Русі десь у XIII ст. мігрувало на північ, де згодом постала сучасна російська нація тощо, С. Плохій має своє оригінальне бачення [16, с. 48–49].

По-перше, він вважає, що ніколи не існувало єдиної давньоруської народності. На його думку, етнічна спорідненість грала певну роль у розвитку відчуття руської єдності, але вона була маргінальною навіть серед київських еліт. А оскільки східнослов'янська ідентичність була настільки слабкою серед

тогочасних еліт, то важко уявити, що вона набула поширення серед широких верств тогочасного населення. «Той факт, – зазначає дослідник, – що ми можемо на основі археологічних даних відрізнити багато східнослов'янських племен, вказує, що різниця у матеріальній культурі між окремими племенами чи союзами племен була також чималою. Одинокий виняток становлять середньовічні «плавильні казани» – простір, де зустрічалися представники різних східнослов'янських і несхіднослов'янських племен – які виникали в династичному центрі держави та на щойно колонізованому прикордонні держави Рюриковичів» [16, с. 50].

По-друге, дослідник наголошує на поліетнічності Києво-Руської держави. «Варяги і фінно-угорські племена зробили в її розвиток не менш вагомий внесок, – відзначає С. Плохій, – аніж слов'яни, і автор «Повісти временних літ» не забув це відзначити. Тому навіть якщо мислити Київську Русь як «уявлену спільноту», вийде образ не якоїсь давньоруської народності (це продукт модерного історичного мислення), а багатоетнічної імперської еліти, ідентичність якої вельми відрізнялася від ідентичності загалу. Дослідники вважають, що навіть в апогеї своєї влади киеворуські князі і церква мали дуже обмежені можливості прищепити підданцям відчуття спільності» [16, с. 50].

По-третє, проаналізувавши засадничі принципи національних (білоруської, російської й української) наукових шкіл та їх інтерпретацій киеворуської історії, вчений зробив висновок, що національна парадигма сама по собі не надто допомагає у пошуках джерел східнослов'янських ідентичностей, хоча

вона зіграла важливу роль для досягнення спадщини Київської Русі та формування на її основі власного парадигмального дискурсу. «Заперечивши концепцію давньоруської народності, – наголошує С. Плохій, – українські та білоруські науковці резонно взяли під сумнів рівень етнічної гомогенності киеворуської держави та її здатності створити одну національність з розмаїтих етнічних і племінних верств. Навіть нині здається, що національна парадигма не вичерпала свого творчого потенціалу і може стимулювати висунення проблем і нові дослідження з історії культурних ідентичностей регіону. З другого боку, проста заміна предмета дослідження з однієї національності на три, либонь, не розв'язує питання складної етнокультурної ідентичності, яку в той чи той момент мали жителі Київської Русі» [16, с. 51].

По-четверте, враховуючи велику кількість сучасних наукових інтерпретацій етнокультурної історії Київської Русі, як добре обґрунтованих, так і заідеологізованих, С. Плохій зазначає: «Наша реконструкція киеворуських ідентичностей показує, що вони перебували у постійному плині, а літописці часто апелювали до минулого з метою обґрунтувати саме той характер ідентичності, який мали їхні сучасники. Поза сумнівом лишається тільки одне: київським інтелектуалам таки вдалося створити модель ідентичності, що дала руській еліті відчуття спільної належності, яка базувалася на лояльності до Руської землі у вузькому сенсі цього поняття (Київщина, Чернігівщина, Переяславщина. – М. Шостак), але охоплювала також інші землі Рюриковичів. Київська держава лишила по собі тривку спадщину у вигляді історичної пам'яті,

законодавства та релігії, яку в тій чи тій формі прийняли всі її колишні підданці, як у «внутрішній», так і «зовнішній» Русі. У нашому випадку найважливіше те, що ця держава лишила по собі традицію використовувати термін Русь для самоозначення землі, людей та інституцій, а отже і тверді підстави відкривати заново і перевинаходити руську ідентичність у наступних поколіннях» [16, с. 51].

Таким чином, задіявши широку джерельну базу, сучасні наукові розробки та зосередивши свою увагу передусім на проблемі «киеворуської спадщини», проаналізувавши сутність домодерних групових ідентичностей східних слов'ян, спільність і відмінність у їх культурах, історичних міфах тощо, С. Плохій запропонував переосмислити усталену традицію розглядати східнослов'янські народи як наперед визначені «предковічні» утворення, перенесені у давнину етноцентричні нації Нового часу, та обґрунтував свою думку, що ідентичність не є сталою константою, а завжди перебуває у русі.

Отже, проаналізувавши основні тенденції у розвитку сучасної вітчизняної науки щодо вивчення нею етнокультурних процесів на теренах України у IX – XII ст., можна зробити такі висновки. Незважаючи на руйнацію СРСР і ліквідацію т.зв. «радянської науки», в Україні ще залишилися вчені (одним із яких є П. Толочко), які дотримуються старих заідеологізованих концепцій, наприклад, про давньоруську народність, пізньосередньовічну версію походження українського народу тощо.

Також з'являються нові концепції осмислення етногенетичної киеворуської спадщини IX – XII ст. Зокрема, на думку С. Плохія, не можна механічно

переносити концепти сучасних ідентичностей у добу Русі, оскільки тогочасні киеворуські етнічні спільноти не були сталими, а перебували у постійному русі. Тому вчений у своїх дослідженнях намагається переглянути усталену традицію розглядати східнослов'янські народи (українців, білорусів і росіян) як предковічні утворення і екстраполювати у давнину етноцентричні нації Нового часу.

Разом з тим переважна більшість представників сучасної генерації українських вчених доби незалежності схиляється до спільної позиції, що Київська Русь створена автохтонним населенням Подніпров'я, в якому провідна роль належала слов'янам-полянам, що жили в тісному контакті з численними неслов'янськими племенами. Ця держава, створена задовго до появи будь-яких інших племен з півночі, була цілком самобутньою в своєму існуванні, зі своїми законами, традиціями і навіть своєю назвою. Проте саме в цей же період існували у складі Київської держави й інші досить цілісні державні утворення, що підпорядковувались Києву. У них – своя самобутня політична традиція, спільність матеріальної культури, духовна спільність.

Вважаючи Київську Русь багатоетнічною державою імперського типу, дослідники стверджують, що в ній проходили консолідаційні процеси (в тому числі етнічні) навколо пануючого етносу, що був у політичному, економічному, культурному, духовному центрі держави. Заручившись вітчизняними та іноземними джерелами, даними археології, мовознавства, етнології, етнографії, антропології та інших наук, науковці мають підстави вважати, що Київську Русь

як державу консолідував не міфічний давньоруський етнос, а праукраїнці на давньоруському етапі свого розвитку. Сучасні дослідники В. Баран, Л. Залізняк, Р. Іванченко, Я. Ісаєвич, Г. Півторак, М. Попович та ін. повністю заперечують теорію «спільної колиски» та існування давньоруської народності, називаючи це вчення фальшивим та неспроможним. Вони зазначають, що виникнення окремих східнослов'янських народностей, зокрема й української, відбувалося не внаслідок поділу так званої давньоруської народності на три частини, а шляхом консолідації кількох суміжних і близькоспоріднених груп східнослов'янських територіально-племінних об'єднань у компактні культурно-етнографічні масиви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Археологія України: курс лекцій: навч. посібник / Л. Л. Залізняк, О. П. Моця, В. М. Зубар та ін.; за ред. Л. Л. Залізняка. – К.: Либідь, 2005. – 504 с.
2. Баран В. Д., Баран Я. В. Історичні витоки українського народу / В. Д. Баран, Я. В. Баран. – К.: Генеза, 2005. – 208 с.
3. Залізняк Л. Л. Нариси стародавньої історії України / Леонід Львович Залізняк. – К.: Абрис, 1994. – 256 с.
4. Залізняк Л. Л. Походження українського народу / Залізняк Леонід Львович. – К.: Бібліотека українця, 1996. – 80 с.
5. Залізняк Л. Л. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність / Л. Л. Залізняк // Пам'ять століть. – 1996. – № 2. – С. 2–14.
6. Залізняк Л. Л. Від склавинів до української нації / Л. Л. Залізняк. – К.: Бібліотека українця, 1997. – 256 с.
7. Залізняк Л. Л. Етногенез українців, білорусів та росіян за даними археології / Л. Л. Залізняк // Пам'ять століть. – 1997. – № 4. – С. 2–13.

8. Залізник Л. Л. Від склавинів до української нації. – Видання друге, доповнене / Л. Л. Залізник. – К.: Бібліотека українця, 2004. – 256 с.
9. Залізник Л. Походження українців: між наукою та ідеологією: популярне видання / Леонід Залізник. – К.: Темпора, 2008. – 104 с.
10. Залізник Л. Українці: витоки та історичні доли / Леонід Залізник. – Київ: Темпора, 2011. – 424 с.
11. Залізник Л. Стародавня історія України / Л. Залізник. – К.: Темпора, 2012. – 542 с.
12. Іванченко Р. П. Київська Русь: початки української держави: [посіб. з історії] / Р. П. Іванченко. – К.: Просвіта, 1995. – 96 с.
13. Ісаєвич Я. Д. Україна давня і нова: народ, релігія, культура / Я. Д. Ісаєвич. – Львів, 1996. – 336 с.
14. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски» / Г. П. Півторак. – К.: Академія, 2001. – 152 с.
15. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». – [2-ге вид., доповнене]. – К.: Арістей, 2004. – 180 с.
16. Плохій С. Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусії / Сергій Плохій / Авторизований переклад з англійської. – К.: Критика, 2015. – 432 с.
17. Попович М. Нарис історії культури України / М. Попович. – К.: АртЕк, 1999. – 728 с.
18. Толочко П. П. Київська Русь / П. П. Толочко. – К.: Абрис, 1996. – 360 с.
19. Толочко П. П. Откуда пошла Русская земля / П. П. Толочко. – К., 2016. – 292 с.
2. BARAN, V., BARAN, Ya. (2005). *Historical Origins of the Ukrainian People*. Kyiv: Genesis, 208 p. [in Ukr.]
3. ZALIZNIAK, L. (1994). *Essays on the Ancient History of Ukraine*. Kyiv: Abrys, 256 p. [in Ukr.]
4. ZALIZNIAK, L. (1996). *Origin of the Ukrainian People*. Kyiv: Biblioteka ukrainsia, 80 p. [in Ukr.]
5. ZALIZNIAK, L. (1996). Ancient Folk: Imperial Myth or Historical Reality. *Pamiat stolit*, (2), pp. 2–14. [in Ukr.]
6. ZALIZNIAK, L. (1997). *From Sclaveni to the Ukrainian Nation*. Kyiv: Biblioteka ukrainsia, 256 p. [in Ukr.]
7. ZALIZNIAK, L. (1997). Ethnogeny of Ukrainians, Belarusians, and Russians according to Archaeology. *Pamiat stolit*, (4), pp. 2–13. [in Ukr.]
8. ZALIZNIAK, L. (2004). *From Sclaveni to the Ukrainian Nation*, 2nd ed. updated. Kyiv: Biblioteka ukrainsia, 256 p. [in Ukr.]
9. ZALIZNIAK, L. (2008). *The Origin of Ukrainians: Between Science and Ideology. Popular Edition*. Kyiv: Tempora, 104 p. [in Ukr.]
10. ZALIZNIAK, L. (2011). *Ukrainians: Origins and Historical Destiny*. Kyiv: Tempora, 424 p. [in Ukr.]
11. ZALIZNIAK, L. (2012). *Ancient History of Ukraine*. Kyiv: Tempora, 542 p. [in Ukr.]
12. IVANCHENKO, R. (1995). *Kievan Rus: Beginnings of the Ukrainian State. A Manual on History*. Kyiv: Prosvita, 96 p. [in Ukr.]
13. ISAEVYCH, Ya. (1996). *Old and New Ukraine: Nation, Religion, Culture*. Lviv, 336 p. [in Ukr.]
14. PIVTORAK, H. (2001). *Origin of Ukrainians, Russians, Belarusians and Their Languages. Myths and Truth about Three Slavic Brothers from the “Common Cradle”*. Kyiv: “Akademiia”, 152 p. [in Ukr.]
15. PIVTORAK, H. (2004). *Origin of Ukrainians, Russians, Belarusians and Their Languages. Myths and Truth about Three Slavic Brothers from the “Common Cradle”*, 2nd ed. updated. Kyiv: Aristei, 180 p. [in Ukr.]
16. PLOKHII, S. (2015). *The Origin of the Slavic Nations. Premodern Identities of Russia*,

REFERENCES

1. ZALIZNIAK, L., ed., MOTSIA, O., ZUBAR, V., et al (2005). *Archaeology of Ukraine. Course of Lectures: Textbook*. Kyiv: Lybid, 504 p. [in Ukr.]

Ukraine, and Belarus. Kyiv: Krytyka, 2015. [in Ukr.]

17. POPOVYCH, M. (1999). *Essay on the History of Culture of Ukraine*. Kyiv: ArtEk, 728 p. [in Ukr.]

18. TOLOCHKO, P. (1996). *Kievan Rus*. Kyiv: Abrys, 360 p. [in Ukr.]

19. TOLOCHKO, P. (2016). *Where the Russian Land Originated from*. Kyiv, 292 p. [in Rus.]

M. Shostak

Ethnocultural Issues of History of Rus-Ukraine in Modern Historiographical Discourse

Abstract

The article analyzes basic directions of ethnocultural issues of history of Rus-Ukraine in the national historiography of the late 20th – early 21st century. It is shown that the study of ethnocultural issues of the 9th–12th centuries is one of the most controversial and promising areas of modern historical thought. A new generation of scholars of independent Ukraine tends to support a common viewpoint that Kievan Rus was established by the autochthonous population of the Dnieper region in which the leading role belonged to Slavs-Polians living in close contact with many non-Slavic tribes. This state was created long before the appearance of any other tribes from the north and was quite original in its existence, with its own laws, traditions, and even its name.

Considering Kievan Rus a multi-ethnic state of imperial type, the researchers argue that there were processes of consolidation around the dominant ethnic group. Having domestic and foreign sources at their disposal, referring to archaeology, history, linguistics, ethnology, ethnography, anthropology and other sciences, modern scholars (V. Baran, L. Zalizniak, R. Ivanchenko, Ya. Isaievych, H. Pivtorak, M. Popovych, etc.) have reason to believe that Kievan Rus as a state was not consolidated by the mythical old Rus ethnicity, but by pre-Ukrainians at the old Rus stage of their development. These scientists totally reject the theory of “common cradle” and the existence of old Rus folk, calling it a false and untenable doctrine. They note that the occurrence of certain East Slavic nations, including Ukrainians, was not due to separation of the so-called old Rus nation into three parts, but due to consolidation of several closely related and akin groups of East Slavic territorial and tribal alliances in a compact cultural and ethnographic corpora.